

Landskap: Småland
Upptecknat av: Leif Eeg-Olofsson
 Härad: Västra
Adress: St. Alg. 6, Lund
 Socken: Nydala
Berättat av: Karl G. Andersson
 Uppteckningsår: 1944
Född år 1862 i Nydala

Offer mot sjukdom	s.1 f.	(H. 6. 1)
Medel mot sjukdomar (skärva, fallandesjuka, vårtor, brinnande brännvin i halsen, flugbölder) stolstaget,	s.3 f.	
revormar)		
Örásakäringen (spöke)	s.5	
Gärningar i ny		
Om skomakarearbetet förr	s.6	
Övernaturliga väsen (maran, sjörå, tomte)	s.7 f.	(Ums b. 12, 19)
Väderleksmärken	s.8	
Förstellning om månen		
Förstellning om Vintergatan	s.9	(H. 6. 15)
Om ormar	s.9 f.	
Årsgänge	s.11 f.	L.u. F. 31.
Soporna på tredjedag jul	s.13	Se nästa sida L.u.F. 34.

Ingen spinning på farängladan s.13

L.u.F. 46.

Lövning vid midsommar

H.C. 14.

Om sömn på sjusovardan och vårfrunatten

Uppkomsten av namnet "Smörgåsalia" s.14

Lekar: dra upp tjärrot, nackaspänn, trä på synålar,

gå dubbel genom en spannrem, resa mast, för-

svarsleken. se M. 10522:1-3. s.14 f.

Sätt att ta reda på vem som förgjort en s.16

H.C. 3

Sista kärven

En häxa i Nydala

Offer mot sjukdom.

Man fick inte slå ut vatten på somliga ställen, för då kunde man bli sjuk. Det var rent synd att göra så, i synnerhet på sommaren. Några beständiga sjukdomar fick man inte.

Vid tandvärk tog man lite av tanden på en nål eller speta och satte denna i ett träd. Värken kom igen, först när trädet dog. Vid näsblod tog man en kil och lät det bloa på den och sloginden i en stolpe eller ett träd. Det var inte viktigt med trädslaget, men ene var det mesta man ville ha. Även med bölder gjorde man så, men det var inte så gängse. Det var många som gick till Govas en i Morydets hage med sina sjukdomar. (Om denna en se särskild redogörelse och foto av Leif Eeg-Olofsson).

På gränsen mellan Gällaryds och Hjelmseryds socknar finns en offerkälla. Innan soluppgången eller strax före solnedgången gick man dit. Bäst var det att gå på Valborgsmässoafton och midsommarafhton, men man kunde också gå dit vid andra tider. Källan var så djup, att den ingen bottens hade. När en var barn, var en rent rädder för att gå dit. Källan kallas än "döppekällan". Man offrade

ACC. N:R M. 9517:2.

knappnålar, broschnålar, pengar och silverringar. Det var alldeles vitt på botten. Senare började man kasta pinnar i den, och ännu senare drev ungdomen bara skoj där. Somliga tog hem vatten i en flaska, troligen för att dricka vissa tider morgnar och kvällar. Man offrade för framgång vid företag och mot sjukdomar, särskilt sår och bölder fallandesjuka och skärva. En syster till berättaren doppade en gång sitt barn där. Vuxna doppade sig också. Många Nydala-bor gick till källan.

(Om källan se särskild redogörelse och foto av Leif Eeg-Olofsson, Gällaryds s:n).

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2

Medel mot sjukdomar.

Man gick till en bäck, som rann mot norr, och hämtade vatten att dricka.

För omkring 40 år sen fick berättaren "knanren" i en arm. Då fick han hålla armen över en tröskel, där en brud eller ett lik hade gått fram. Någon höll tre halmstrå över armen och högg av dem i lederna, så att bitarna föll ner på armen.

I barndomen botade sig berättaren från vårtor på så sätt, att han tog lika många ärter som det var vårtor och kastade dem i brunnen. Sen gällde det att hinna under tak, innan ärterna hade hunnit botten. När man kastade ärterna, sa man: "Nu dränker jag mina vårtor."

Man kunde också stjäla fläsk och smörja på vårtorna. Fläsket skulle sedan läggas under en sten, och när det var ruttet, skulle vårtorna vara borta.

Man drog barn genom träd som bot mot barnsjukdomar i allmänhet m en särskilt mot skiryan och fallandesjukan.

ACC. N.R. M. 9517:4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

4

Om en havande kvinna stod utanför ett fönster och pratade med en kvinna innanför eller tvärtom, skulle barnet få fallandessjuka. Barnet skulle då flys ut genom fönstret mellan kvinnorna.

Ett annat medel mot skirva har berättaren själv sett.

En stor ring bakades. Mjölet skulle vara tiggt från sju kvinnor, som vid första födelsen hade fått en pojke, om ~~det~~ var en flicka som var var sjuk, annars tvärtom. Barnet skulle sen krypa genom ringen.

BerättareX Det kunde hända, att folk sör så mycket, att brännvinet till slut började brinna i halsen på dem med blå läga. För att lågan skulle stockna måste ett fruntimmer pissa i halsen. Berättaren har hört talas om många, som har brunnit upp av brännvin. Inälvorna brändes bort. Berättarens kamrat Alfred på Klippan t.ex. brann upp 1885.

Fick man bölder på händer, armar och i ansiktet, kallade man dessa bölder för flugbölder. Då tog man tre levande flugor och satte dem under ett så löst bandage, att de kunde springa under det på bölderna.

Mot stolstaget (vagel) tog man en fotaring med tre fötter, vred den avigt framför den sjuke, som sa: "Vad borrar du efter?" Den andre svarade: "Jag borrar bort stolsteget", och spottade tre gånger genom ringen.

Mot revormar, revmärk skulle den som först såg dem spotta på dem. Så gjorde en gång Daniel Jösse med berättaren, men då Daniel var snusig, blev berättaren arg över att få en stor snus-smäcka på sig.

Öråsakäringen.

Öråsakäringen var ett spöke, som bodde på Öråsen. Jonas i Korparydet mötte henne många gånger, men han sa aldrig något, så käringen gjorde honom aldrig något ont.

Gärningar i ny.

Man skulle så i ny. Om man slaktade i ny, blev fläsket bättre. Den regeln följdes alltid i berättarens föräldrahem. Man skulle ta ut lysning i ny.

Om skomakararbetet förr.

Från och med den 1 okt., när man inte kunde arbeta vid dagsljus hela tiden, fick man en "svalltimme", då man fick göra vad man ville. Sedan gick man till arbetet och fortsatte att arbeta vid ljus eller lysestickor. Den 6 april slutade man att ha svalltimme, för då kunde man arbeta hela dagen vid dagsljus.

När berättaren som skomakarlärling tillsammans med sin mäster kom till ett hus, brukade de alltid först titta på spisen och katten. Om spisen var sopad och fin, begrep de, att det var ordentligt folk i huset. Om katten var snäll och tillgiven, begrep de, att det var snällt folk i huset.

Övernaturliga väsen.

Maran. Om ett fruntimmer inga ögonhår hade, så var hon en mara. Folk hade avsky för sådana. Om de var snälla, var man samman med dem, men man litade inte riktigt på dem. Berättaren har känt en sådan kvinna, Inga på Intäkt, gift med Karl Boman.

Man skyddade kreaturen från maran genom att hänga upp en lie över lagårds- eller stalldörren. Eller också hängde man upp markvaster över kreaturen. När man selade, skulle man spotta genom betslet. Klas Andersson i Steningaryd har berättat för Karl Andersson, att han en gång spottade genom betslet men fick en örfil av maran. Hästen ville inte sen hålla sig på vägen.

Sjörå. När man badade, skulle man lägga en kniv i vattnet för att skydda sig mot sjörå.

Tomte. När berättaren i sin ungdom tjänade dräng, och var vid Ohs en gång, gick han omkring och såg på bruket, medan han väntade på mjöldet från kvarnen. Så kom han till smedjan och öppnade dörren. Då såg han en tomte, som var klädd i lång, rödrandig rock och

ACC. N:o M. 9517:8

röd toppluva. Han stod länge och tittade på tomten men blev rädd och sprang sin väg.

Väderleksmärken.

När sola går ner i sæk, blir det oväder.

När det är liten mångård, blir det stort oväder.
och tvärtom.

När stubben bär hatt på Andersmässenatt,
då skall snöen ligga till Verfedanatt.

Om en Noaks ark (moln i skeppsform över hela himlen)
sträcker sig i öster-väster, blir det regn. Om den sträcker sig i
norrsöder, blir det törkväder.

Föreställning om månen.

Man såg i månen en gubbe med en kalsäck på ryggen.
Han kallades Kältagubben.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8

Föreställning om Vintergatan.

Vinterbröten delar sig i två grenar vid en mörk fläck på himlen. Grenen åt väster kallas äringsgrenen, och grenen åt öster vintergrenen. Om vintergrenen är mörk, blir det blidväder; om den är ljus, blir det vinter. Om äringsgrenen är ljus, blir sädan bra; om den är mörk, blir det dålig skörd.

Om ormar.

Om man inte lyckades slå ihjäl en orm, satte man en kniv i marken och stämde möte med ormen, som också kom vid den beständna tiden och var så arger. Då kunde man slå ihjäl honom.

En gång slog berättaren och hans bror August rumpan av en orm, men de stämde inte möte med ormen. Efter ett par dar mötte de ormen långt borta från den förra platsen och nära hemmet.

På kvällen blev alla så sömniga och en systerdotter till berättaren så kinkig, att det inte var vetigt. Modern gick ut i farstun och såg där ormen och klämde ihjäl honom. Ormen hade gjort dem sömniga för

att bita ihjäl dem.

Man skulle inte slå den första ormen på våren, för då fick man värk.

Om en orm låg stilla, skulle man inte slå ihjäl honom.

Han var då sjuk, och slog man ihjäl honom, fick man sjukdomen.

Inga-Snoken gav trivsel åt kreaturen. Berättarens syster Lisa hade en stor snok i sin lagård i Florhult, som hon var mycket rädd om.

För att kreaturen skulle trivas högg man en snok i bitar och lade dem i ett hål i tröskeln till lagårn. Sedan täppte man till hålet.

På en stor gård, Ekhagen, vid Jönköping, där berättarens systrar tjänade som sommarpigor, fanns det en massa ormar. En trollgubbe lovade skaffa bort dem. Han ville bara vara säker, att det ingen lind fanns på ägorna. Det sa man, att det inte fanns. Då stämde han möte med ormarna, men det fanns en lind, och en lindorm kom. Den kunde trollgubben inte döda. Detta har berättarens döttrar berättat för honom.

Årsgång.

Vem som helst kunde gå årsgång. Före solnedgången fick man inte tala med någon, och efter solnedgången skulle man gå. Några gick vid midsommar, andra på julafhton. Mest gick man vid jul. Det kallades också julagång. Man gick runt en rote (det fanns sex rotar i Nydala). Det var inte så nimt att gå årsgången, för man var rädd för att möta djävulen.

Berättaren har känt två årsgångare.

Daniel Jösse var en förståndiger kär men supiger, inte redigt ärlig och gjorde ingenting. Han skiljde sig från frua. Han dog för c:a 50 år sen.

Den andre var en gubbe i Hjelmseruds s:n, som kallades Brössen. Han slog åder, hade bössa och hund och jagade men gjorde annars ingenting. Han kallades Troll-Brössen. Han påstod, att han hade sett djävulen och inte var rädd för honom. Folk sa, att det var ljust kring Brössen, så att han aldrig gick i mörker. Alla var rädda för honom, ingen vågade sätta sig mot honom. Barnen skrämdes med honom. När han hade gått årsgång, kunde han ge besked om dödsfall och allting.

ACC. N.R. M. 9517:12.

Det kallades också årsgång, när pojkar och flickor, vilka som helst, gick till någon källa för att få se sin tillkommande. Det ansågs inte så nimt, så alla tordes inte gå. De gick på Valborgsmässan afton och midsommarafontill någon källa, vilken som helst, lade sig där och somnade. Då man vaknade, skulle ens tillkommande möta en och bjuda en vatten ur källan. Man kunde gå ensam eller i sällskap, men man fick inget säga. Om ens tillkommande inte visade sig, hade man inte gått redigt.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

12

Soporna på tredjedag jul.

På juldagen och annandagen städade ~~och~~ och sopade man inte. Men på tredjedagen sopade man och lade soporna där man skulle ha kornet till våren.

Ingen spinning på Farängladan.

På Farängladan, dan efter trettondan, var det förbjudet att spinna. Om man gjorde det, for tovet bort från eh. I berättarens föräldrahem spanns aldrig den dagen.

Lövning vid midsommar.

Vid midsommar satte man björkar vid husen, ströddelöv på golven, satte kvistar i spisen och i fönstren. Det ansågs nästan syndigt att ta löv före midsommar.

Om sömn på sjusovardan och vårfrunatten.

Om man sover länge på sjusovardan, blir man sömnig hela året.

På Verfedagsafton skall man lägga sig i ljusan kväll och sova till Verfedan.

Uppkomsten av namnet "Smörgåsalia".

("Smörgåsalia" ligger på vägen mellan Moboda och Ohs).

När en gång en svår sjukdom gick i trakten och många dog, ville man stoppa sjukdomen genom att levande begrava en människa. En flicka med en smörgås lockades ner i en grop vid sidan av vägen, och när hon hade kommit ner, skottade man igen gropen. När de började skotta, bad flickan för sin smörgås.

Lekar.

Dra upp tjärrot: En person sätter sig på golvet med korslagda ben och häller i tårna. En annan tar honom och kastar honom över huvudet.

Nackaspänning: En person ligger rakläng på magen. En annan lägger sig över honom, sticker armarna under den förstes axlar och knäpper händerna på nacken på honom. Den underste skall nu försöka resa sig upp.

Trä på synalar: Man sätter sig gränsle på en halvstopsbutelj och försöker trä på en synål.

Gå dubbel genom en spannrem: Man lägger sig på knä med fötterna inom en spannrem. Sedan gäller det att böja sig baklänges och få kroppen genom spannremmen. Remmens längd får man genom att spänna den runt svängen och knät.

Resa mast: En person lägger sig rakläng på rygg. En annan lyfter upp honom med tag bakom nacken. Den liggande skall göra sig så tung och styv som möjligt.

Försvarsleken: Pojkar och flickor sitter i ring par vid par. En udda ropar tre gånger namnet på en pojke, resp. flicka. Om inte den uppropades FRIMINN make(maka) hinner säga namnet en gång, innan udden sagt det tredje gången, får udden maken(makan).

ACC. NR M. 9517:16.

Sätt att ta reda på vem som förgjort en.

Berättaren blev hastigt grymt sjuk, en midsommarkväll, när han
gick på vägen i närheten av hemmet i sällskap med några andra. Då
de hade fått honom i säng, stöpte de tenn och hällde det genom ett
kakhål ner i ett kärl med vatten, som hölls över berättaren. Tennet
bildade en jägare med bössa över axeln.
med bössa över axeln

Det var nänting konstigt. Alldeles innan berättaren blev sjuk,
hade han mött en katt. Eftersom han trodde, att det var hemmakatten,
lockade han på den, men katten bara sprang. Hemmakatten brukade all-
tid komma.

Sista kärven.

När man skördade en åker, skulle man alltid ta sista kärven
och ge den åt tomtens.

En häxa i Nydala.

På Sandvik fanns det en häxa, som tog mjölk. Hon hette Marja.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

16

C.W.v. Gydöv Sävle.

L.U.F.

Acc. N:r 9517:16

Landskap: Småland

Upptecknat av: Leif Eeg-Olofsson

Härad: Västra

Adress: St. Algat. 6, LUND

Socken: Nydala

Berättat av: Karl G. Andersson

Uppteckningsår: 1944

Född år 1862 i Nydala.

Sätt att ta reda på vem som förgjort en.

Berättaren blev hastigt grymt sjuk under midsommarkväll, när han gick på vägen i närheten av hemmet i sällskap med några andra. Då de hade fått honom i säng, stöpte de tenn och hällde det genom ett kakhål ner i ett kärl med vatten, som hölls över berättaren. Tennet bildade en jägare med bössa över axeln.

Det var nånting konstigt med hela händelsen, Alldeles innan berättaren blev sjuk, hade han mött en katt. Eftersom han trodde, att det var hemmakatten. lockade han på den, men katten bara sprang. Hemmakatten brukade alltid komma.

Sista kärven.

När man skördade en åker, skulle man alltid ta sista kärven och ge den åt tomten.

En häxa i Nydala.

På Sandvik fanns det en häxa, som tog mjölk. Hon hette Marja.